https://doi.org/10.47152/psihsoc2026.3

Filip Mirić*
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

PREVENCIJA VIKTIMIZACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM KAO PREDUSLOV STVARANJA INKLUZIVNOG DRUŠTVA

Zbog naročite ranjivosti uzrokovane brojnim zdravstvenim problemima sa kojima se suočavaju, osobe sa invaliditetom su u povišenom riziku od viktimizacije, naročito kada su u pitanju kriminalitet nasilja, krivična dela protiv života i tela, krivična dela protiv imovine, krivična dela protiv polne slobode i protiv prava čoveka i građanina. Procenjuje se da u pogledu viktimizacije osoba sa invaliditetom postoji veoma veliki udeo tamnih brojki, što dodatno otežava njihovu zaštitu. Autor u radu analizira mehanizme krivičnopravne zaštite osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, ne samo sa normativnog, već i sa šireg društvenog aspekta, posmatrajući ih kao preduslov stvaranja inkluzivnog društva. Cilj rada je da se istakne potreba sinergijskog delovanja svih društvenih činilaca u procesu stvaranja inkluzivnog društva.

Ključne reči: *kriminalitet, osobe sa invaliditetom, krivično pravo, inkluzija.*

Uvodne napomene

Nasilje postoji od kad postoji civilizacija. Ono se javlja u svim epohama i društvima. Može se reći da se praćenjem razvoja ljudske

* E-mail: filip@prafak.ni.ac.rs;bfilip.miric@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3066-070X.

civilizacije, može pratiti i geneza različitih oblika nasilja. Sa razvojem države i prava, došlo je i do pravne reakcije na kriminalitet nasilja. Kod kriminaliteta nasilja uvek dolazi do primene pretnje, prinude ili sile prema žrtvi. Važno je napomenuti da kriminalitet nasilja nije inkriminisan kao posebno krivično delo u krivičnim zakonodavstvima, već postoje krivična dela kod kojih je nasilje element bića krivičnog dela ili način izvršenja (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2012: 106). Iako svako može da postane žrtva krivičnog dela sa elementima nasilja, postoje kategorije ljudi koje zbog svojih ličnih karakteristika ili zdravstvenog stanja, mogu biti podložnije viktimizaciji ovom vrstom kriminaliteta. Ovde se svakako, ubrajaju i osobe sa invaliditetom. Naime, priroda samog invaliditeta čini da ove osobe često nisu u mogućnosti da pruže aktivan otpor zlostavljaču, kada je reč o fizičkom i seksualnom nasilju ili da uopšte prepoznaju nasilje (kada je reč o ekonomskom nasilju). Brojni međunarodni pravni akti pružaju zaštitu osobama sa invaliditetom od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja. Najvažniji od njih je svakako Konvencija OUN o zaštiti prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom koja u čl. 16. detaljno uređuje mere za zaštitu osoba sa invaliditetom od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije (Tatić, 2006: 14). Bez obzira na postojanje solidnog pravnog okvira za zaštitu prava osoba sa invaliditetom, njihova stvarnost je često drugačija i zato je neophodno istražiti i fenomen nasilja nad osobama sa invaliditetom.

Polazeći od svega iznetog, u radu nastojimo da ukažemo na pojavne oblike nasilja prema osobama sa invaliditetom u potrazi za adekvatnim društvenim odgovorom na ovaj negativan društveni

fenomenom. Posebno će biti istaknuta uloga samog invaliditeta u viktimogenezi kriminaliteta nasilja nad osobama sa invaliditetom. Biće prezentovani i rezultati malobrojnih istraživanja iz ove oblasti, koji će biti interpretirani u kontekstu savremene viktimološke misli.

Oblici nasilja nad osobama sa invaliditetom

Oblici nasilja nad osobama sa invaliditetom ne razlikuju se od nasilja kojima su izložene ostale društvene grupe. Tako, može se govoriti o fizičkom, psihičkom, seksualnom, ekonomskom nasilju, nasilju na radnom mestu (mobing) i višestrukom nasilju (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović & Kostić, 2009).

Fizičko nasilje nad osobama sa invaliditetom predstavlja svaki oblik ugrožavanja njihovog fizičkog integriteta. Ovo je svakako najočigledniji oblik nasilja jer ostavlja vidljive posledice u vidu telesnih povreda različitog stepena. U prošlosti su, naročito u vreme Drugog svetskog rata, osobe sa invaliditetom ubijane zbog svoje invalidnosti. Poznata je nacistička akcija T4 u kojoj je od oktobra 1939. do avgusta 1942. godine ubijeno 70.273 osobe (Mirić, 2015: 117 a). Osim ovih sistemskih nasilničkih akcija protiv osoba sa invaliditetom, posebno su opasni individualni slučajevi nasilja, naročito onih koji se javljaju u institucionalnim uslovima. U ovim slučajevima se kao nasilnici obično javljaju zaposleni u ustanovama, čija je profesionalna obaveza da se staraju o dobrobiti i sigurnosti samih osoba sa invaliditetom. O ovakvim slučajevima, nažalost, obično saznajemo iz štampe i drugih medija. Ovom vidu nasilja posebno su izložene žene sa invaliditetom koje borave u

rezidencijalnim ustanovama. Marijana Čanak iznosi sledeće podatke:

> *„U Srbiji 18250 osoba živi u nekom obliku kolektivnog smeštaja, a preko 11000 osoba prijavljuje da ima neki oblik invaliditeta. Polovinu ovih osoba čine devojčice i žene. Život u instituciji odlikuje nedostatak privatnosti, nemogućnost donošenja odluka o sopstvenom životu, društvenu isključenost i nepoštovanje osnovnih ljudskih prava i dostojanstva osobe, ali i visok rizik od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Iako ne postoje precizni podaci, većina žena sa intelektualnim i psihosocijalnim teškoćama u institucijama je lišena poslovne sposobnosti, što ih dovodi u situaciju da ne mogu samostalno da odlučuju o mestu stanovanja, svom lečenju, medicinskim intervencijama, trudnoći, roditeljstvu, partnerskim odnosima. Život u instituciji i starateljstvo ih dodatno dovodi u rizik od različitih prisilnih intervencija, kao što su fizičko sputavanje, izolacija, prekomerna upotreba lekova, uzimanje kontraceptivnih sredstava bez pristanka, sterilizacija, prisilni abortusi i odvajanje od deteta“ (Čanak, 2017).*

Iz ovoga se može jasno zaključiti koliko je problem nasilja nad osobama sa invaliditetom kompleksan. Zbog toga svi društveni činioci moraju biti aktivno uključeni u njegovo rešavanje. Ali ono je mnogo više od pukog društvenog problema. Fizičko nasilje je najvidljivije jer ostavlja tragove na telu, ali psihičko nasilje je često najbolnije jer ostavlja tragove na duši i u psihičkom životu žrtava.

Psihičko (emotivno) nasilje nad osobama sa invaliditetom uključuje dehumanizaciju i potcenjivanje osoba sa invaliditetom kroz verbalno ili neverbalno postupanje koje smanjuje njihovo samopoštovanje npr. laganje, ruganje, nazivanje pogrdnim imenima, pretnje, socijalnu izolaciju i zabranjivanje poseta, ponižavanje i sl. (Milić Babić, 2009: 599) . Ovo nasilje je posebno pogubno jer je usmereno na psihu žrtve i na njenu samopercepciju.

Seksualno nasilje nad osobama sa invaliditetom uključuje neželjeno dodirivanje, sve vrste seksualnog napada poput silovanja, sodomije, razgolićavanja i fotografisanja (Milić Babić, 2009: 600). Ova vrsta nasilja je, sudeći prema malobrojnim istraživanjima veoma rasprostranjena. Istraživanje o seksualnom nasilju nad ženama s intelektualnim teškoćama koje je sprovela Elman (2005) pokazalo je da je stopa seksualne viktimizacije od 4 do 10 puta veća kod ove grupe žena u odnosu na žene bez intelektualnih teškoća. Isti autor naglašava da su žene s invaliditetom u 70% slučajeva bile žrtve seksualnog nasilja u nekom razdoblju svog života (Milić Babić, 2009: 601). Iako je reč o istraživanju koje je sprovedeno pre više od deset godina, njegovi rezultati ukazuju na rasprostranjenost seksualnog nasilja prema ženama sa invaliditetom, što predstavlja svojevrsni „alarm za uzbunu“ i ukazuje na potrebu kreiranja posebnih mera prevencije ovog oblika nasilja. Prema našim saznanjima, u Srbiji nisu vršena empirijska istraživanja o rasprostranjenosti ovog oblika nasilja nad osobama sa invaliditetom, te se može pretpostaviti da je kod ovog oblika kriminaliteta „tamna brojka“ velika, pre svega zbog straha samih žrtava da prijavljuju nasilnike.

U Srbiji se u sudskoj praksi često javlja problem pravne kvalifikacije seksualnog nasilja nad osobama sa invaliditetom. Naime, nasilje nad osobama sa invaliditetom se može kvalifikovati kao „obljuba nad nemoćnim licem“ (čl.179. Krivičnog zakonika Republike Srbije).[28] Osnovni oblik ovog krivičnog dela čini onaj ko nad drugim izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin iskoristivši duševno oboljenje, zaostali duševni razvoj, drugu duševnu poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica usled kojeg ono nije sposobno za otpor, za koje delo je predviđena kazna zatvora u trajanju od pet do dvanaest godina, čime je zakonodavac izjednačio raspon kazne za osnovni oblik ovog krivičnog dela i krivičnog dela silovanje iz čl.178. KZ. Ovakvo postupanje zakonodavca se može oceniti kao pozitivno jer se na taj način sprečava blaže kažnjavanje izvršilaca obljuba nad nemoćnim licima u odnosu na silovatelje.

Ekonomsko nasilje nad osobama sa invaliditetom je poseban oblik nasilja. Sastoji se u onemogućavanju osoba sa invaliditetom da koriste svoje prihode. Najčešće je reč o zaradi ili naknadi za negu i pomoć drugog lica. Kao izvršioci se najčešće javljaju lica koja brinu o osobama sa invaliditetom i članovi njihovih porodica. Žrtve ekonomskog nasilja nisu samo osobe sa invaliditetom, već i stara lica. Stare osobe imaju niz teškoća u pogledu prihvatanja svojih novih uloga u društvu, zbog radne neaktivnosti, penzionisanosti, komplikovanih porodičnih odnosa i nedostatka društvene podrške (Kostić, 2010: 48). Ako se tome doda

[28] Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024 i 63/2026. U daljem tekstu: KZ).

i moguće prisustvo invaliditeta u starijem dobu, sasvim je jasno da lako može doći do različitih oblika ekonomskog nasilja.

Nasilje na radnom mestu (mobing) nad osobama sa invaliditetom je specifičan oblik nasilja koji se ne ogleda samo u nedavanju adekvatnih poslova radnicima sa invaliditetom, već i u stvaranju okruženja koje destimulativno deluje na njihovo dalje napredovanje. Ipak, ovaj oblik nasilja se najređe prijavljuje jer je veoma mali broj osoba sa invaliditetom u radnom odnosu. Prema rezultatima popisa stanovništva u Srbiji iz 2011.godine, od celokupnog broja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, ekonomski aktivno stanovništvo čine 71107 osoba, odnosno u ukupnom procentu 12,4% svih osoba sa invaliditetom, a od svih osoba sa invaliditetom, njih 9,0% u trenutku popisa ima zaposlenje (Marković, 2014: 72). Kada se uzmu u obzir ovi poražavajući podaci, može se osnovano pretpostaviti da osobe sa invaliditetom iz straha od gubitka posla ne prijavljuju slučajeve mobinga na svojim radnim mestima, iako za procesuiranje i kažnjavanje mobera postoji solidan normativni okvir.[29]

I konačno, postoji i *višestruko (mešovito) nasilje nad osobama sa invaliditetom*. To je slučaj kada je jedna osoba žrtva dva ili više oblika nasilja. Ovaj oblik nasilja se i najteže otkriva jer često ostaje sakriven velom porodične tajne, a osobe sa invaliditetom nisu uvek u stanju da ga prepoznaju i na njega na adekvatan način reaguju. I sam invaliditet može biti faktor

[29] Videti Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 36/2010).

viktimizacije osoba sa invaliditetom. Upravo o tome će biti više reči u redovima koji slede.

Invaliditet kao faktor viktimizacije osoba sa invaliditetom kod krivičnih dela sa elementima nasilja

I sam invaliditet može biti značajan faktor viktimizacije osoba sa invaliditetom kod krivičnih dela sa elementima nasilja. Na koji način su povezani invaliditet i nasilje? Na ovo pitanje nije jednostavno dati sažet i precizan odgovor jer, prema našem mišljenju, ova povezanost je višestruka. Kao mogući faktori koji utiču na pojavu viktimizacije osoba sa invaliditetom, izdvajaju se:

- povećana zavisnost od pomoći drugih;
- vrsta invaliditeta;
- pol i dob žrtve;
- uskraćivanje ljudskih prava što dovodi do osećaja nemoći kod osobe sa invaliditetom
- smanjen rizik od otkrivanja koji podstiče nasilje;
- teškoće dokazivanja;
- socijalna i društvena izolacija osoba sa invaliditetom pogoduju pojavi nasilja
- predrasude o invalidnosti;
- nedostatak informacija o efikasnim načinima borbe protiv konkretnih vidova nasilja;

- ekonomska i svaka druga zavisnost žrtve od nasilnika;
- niži nivo obrazovanja;
- povećan rizik od institucionalnog zbrinjavanja (Milić Babić, 2009: 603-604).

Smatramo da bi na ovom mestu bilo korisno izneti neka zapažanja autora o dejstvu svakog od pobrojanih faktora koji mogu pogodovati nastanku viktimizacije osoba sa invaliditetom.

Naime, povećana zavisnost od drugih lica zajedno sa vrstom invaliditeta može dovesti do viktimizacije osoba sa invaliditetom jer se smanjuje mogućnost samih osoba sa invaliditetom za odbranu i otpor. Prema mišljenju autora, ovaj faktor svoje dejstvo ispoljava naročito kod fizičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja. Kada je reč o seksualnom nasilju najčešće je ono usmereno prema ženama sa invaliditetom, što je potvrđeno ranije pomenutim istraživanjem (Elman, 2005, prema Milić Babić, 2009: 601).

Sa godinama, kako čovek stari, smanjuje se mogućnost individualne odbrane od različitih oblika nasilja, pa raste i verovatnoća pojave viktimizacije. Ukoliko, pak, u društvu postoji atmosfera da su ljudska prava toliko ugrožena i da se teško ostvaruju, takav stav može doprineti da se osobe sa invaliditetom koje su žrtve nasilja odluče da nasilje ne prijave, što dokazivanje postojanja krivičnih dela sa elementima nasilja i sankcionisanje njihovih učinilaca čini otežanim.

Socijalna izolacija osoba sa invaliditetom kao i brojne predrasude prema osobama sa invaliditetom, mogu dovesti do toga

da osoba sa invaliditetom iako trpi neki oblik nasilja nije u mogućnosti da isto prijavi nadležnim državnim organima. Neprijavljivanje kod nasilnika često jača motiv ka daljem ponavljanju nasilnih obrazaca ponašanja, što predstavlja posebni društveni problem. Nedostatak potrebnih informacija o prepoznavanju nasilja i načinima efikasne borbe protiv njega, takođe, može predstavljati jedan od značajnih faktora koji pogoduje viktimizaciji osoba sa invaliditetom. Naime, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine, Za ukupno 153700 osoba sa invaliditetom zabeleženo je da imaju završeno srednje obrazovanje. Ovaj broj predstavlja 27,2% ukupnog broja osoba sa invaliditetom starosti 15 i više godina, odnosno oko jedne četvrtine, i 5,1% ukupnog broja stanovnika u Republici Srbiji sa završenom srednjom školom. Posebno je poražavajuća činjenica da je zabeleženo da je 18048 osoba ili 3,2% osoba sa invaliditetom u Srbiji fakultetski obrazovano (Marković, 2014: 62,64).[30] Poboljšanje obrazovne strukture osoba sa invaliditetom, predstavljao bi značajan protektivni faktor od nasilnih krivičnih dela.

Svi ovi faktori svojim skupnim delovanjem dovode osobu sa invaliditetom u stanje povećanog rizika da postane žrtva nasilja. Iako, prema saznanjima autora, nedostaju empirijska istraživanja koja bi utvrdila tačan mehanizam delovanja navedenih faktora u Republici Srbiji, smatramo da sama diskusija o njima može predstavljati značajan podsticaj stručnjakinjama i stručnjacima iz

[30] Treba istaći da, u trenutku pisanja ovog rada nisu objavljeni podaci Republičkog zavoda za statistiku o obrazovnoj strukturi osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, prema Popisu stanovništva iz 2022. godine.

različitih nauka i naučnih disciplina za dalja istraživanja, što je, sam po sebi značajan korak napred. Posebno je zanimljivo da pogrešno etiketiranje osoba sa invaliditetom može biti dodatan faktor njihove viktimizacije. Marginalizacija i isključivanje osoba sa invaliditetom je u velikoj meri posledica postojanja „predrasuda, stereotipa, potcenjivanja sposobnosti, pogrešnog razumevanja pitanja ljudskih prava i jednakosti“ (Vasiljević-Prodanović, Stojković, 2012: 281). Upravo pomenuta marginalizacija i isključivanje osoba sa invaliditetom iz procesa donošenja odluka koje ih se direktno ili indirektno tiču, mogu dovesti do toga da osobe sa invaliditetom žrtve nekog oblika nasilja ne žele da o njemu svedoče bilo formalno u krivičnom ili parničnom sudskom postupku bilo neformalno kao učesnice/učesnici nekog od empirijskih istraživanja na ovu temu. Zbog toga je od izuzetnog značaja podsticati žrtve da o svojoj viktimizaciji javno govore, pomažući time izgradnju bezbednijeg društva. U ovom procesu je uloga akademske zajednice od izuzetnog značaja. Zaštitni faktor, koji može doprineti smanjenju rizika viktimizacije jeste svakako socijalna inkluzija osoba sa invaliditetom, koja počinje od prihvatanja različitosti. Na taj način se prevazilaze predrasude, anulira nedovoljna ili loša komunikacija među ljudima, svet pokreće ka prosperitetu (Vasiljević-Prodanović, Markov, Kojić, 2010: 67). Stvaranje istinski inkluzivnog društva je civilizacijska obaveza svakog demokratskog društva. Ovaj proces je neprekidan jer se odnosi na podizanje dostignutog stepena poštovanja ljudskih prava, što je najbolji indikator pravednosti svake zajednice (Mirić, 2015: 124 b).

Na osnovu ovog kratkog izlaganja o invalidnosti kao faktoru viktimizacije osoba sa invaliditetom može se zaključiti koliko je važno da društvo osobe sa invaliditetom tretira bez diskriminacije jer je to sasvim sigurno osnov njegovog prosperiteta.

Ka pravom društvenom odgovoru na viktimizaciju osoba sa invaliditetom?

Kada se govori o genezi društvene reakcije na nasilje nad osobama sa invaliditetom, neophodno je sagledati i kakav je bio njihov društveni položaj u prošlosti. Da bismo to postigli, moramo se koristiti malobrojnim istorijskim izvorima iz ove oblasti.

Neka istraživanja u oblasti antropologije pokazala su da je u periodu koji je prethodio pojavi države, položaj osoba sa invaliditetom bio u direktnoj vezi sa tumačenjem invaliditeta kao posledice „obeležavanja od strane viših sila“. Kao takve, osobe sa invaliditetom su uživale određene prednosti vezane za magijske kultove. Mogućnost komunikacije sa „onostranim“ doprinela je da uživaju izvestan ugled u društvu bez obzira na nemogućnost privređivanja (Petrović, 2012: 866). U antičko doba došlo je do pogoršanja položaja osoba sa invaliditetom jer je invaliditet, prema tadašnjem shvatanju, nespojiv sa antičkim idealom lepote. Ni srednji vek nije doveo do poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom jer „hrišćansko milosrđe“, kao da je, suprotno istinskoj suštini hrišćanstva, zaobišlo osobe sa invaliditetom, budući da je invaliditet posmatran kao „božiji greh“. Savremeno doba je dovelo do značajnih promena normativnog okvira za zaštitu osoba sa invaliditetom, budući da su u većini država u svetu na snazi

antidiskriminacioni zakoni. No da li je to dovelo do suštinskog poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom i njihove zaštite od nasilja? Odgovor na ovo pitanje ne bi mogao biti pozitivan. Iako u Srbiji, prema našim saznanjima, nije sprovedeno nijedno opsežno istraživanje o fenomenološkim i etiološkim karakteristikama nasilja nad osobama sa invaliditetom, možemo pretpostaviti da je „tamna brojka“ velika i da je otkrivanje ovih slučajeva i procesuiranje nasilnika veliki izazov za sve društvene činioce. Smatramo da je najbolji metod za istraživanje nasilja nad osobama sa invaliditetom metod analize slučaja (case study), a izučavanje ovog kriminološkog fenomena u budućnosti važan zadatak za sve kriminologe i viktimologe u Srbiji.

Šta učiniti da do viktimizacije osoba osobama sa invaliditetom nasiljem uopšte ne dođe? Kao mera primarne prevencije može se izdvojiti podizanje svesti celokupnog društva o realnim i pozitivnim kapacitetima ove kategorije ljudi da doprinose razvoju zajednice u kojoj žive. Ovo je permanentni zadatak čitavog društva, a ne uzgredna projektna aktivnosti udruženja osoba sa invaliditetom. Ukoliko se nasilje već ispoljilo reakcija pravosudnog sistema prema nasilniku mora biti brza i pravovremena. Jedino će se na taj način obezbediti da princip pravne sigurnosti zaista bude okosnica primene pravnih normi, a ne samo puko zakonsko načelo.

Kada razmatramo mogućnosti zaštite osoba sa invaliditetom od nasilja, smatramo da bi bilo veoma korisno učiniti sledeće:

1. U okviru krivičnog zakonodavstva predvideti kao posebnu otežavajuću okolnost ako je krivično delo učinjeno iz mržnje prema osobama sa invaliditetom (izmena člana 54a KZ);

2. Unaprediti sudske evidencije o pravosnažno okončanim krivičnim postupcima podacima koji bi se odnosili na žrtvu (njen zdravstveni i socijalni status). Na ovaj način ublažile bi se štetne posledice nepostojanja posebnog državnog organa koji bi bio zadužen za vođenje jedinstvene evidencije o svim žrtvama kriminaliteta, pa i žrtvama sa invaliditetom;

3. Obezbediti kontinuiranu edukaciju zaposlenih u rezidencijalnim ustanovama o prepoznavanju i reakciji na nasilje uz kadrovsku selekciju zasnovanu na stručnosti, što predstavlja važnu meru protiv nasilja. Sve ove aktivnosti usmerene su na pružanje zaštite osobama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama i pomoći svojim korisnicima, što je, po svoj prilici, nespojivo sa bilo kojim aktom nasilja;

4. Podsticati empirijska istraživanja o nasilju nad osobama sa invaliditetom, kako bi se smanjila „tamna brojka” ovog oblika kriminaliteta (broj neotkrivenih slučajeva);

5. Osnaživati osobe sa invaliditetom da prepoznaju i prijavljuju različite oblike nasilja kojima su izložene (kroz organizovanje različitih tribina, radionica, edukativnih programa, pružanjem besplatne pravne, psihosocijalne pomoći i podrške).

Ovo su samo neki od mogućih načina za aktivnu društvenu borbu protiv nasilja nad osobama sa invaliditetom koje predstavlja

zaseban krivičnopravni, kriminološki i sociološki fenomen. Slučajevi nasilja nad osobama sa invaliditetom najčešće su deo porodičnog nasilja, ali i nasilja u institucijama socijalne zaštite o kojima se najčešće saznaje iz medija. Nasilje ostavlja ozbiljne psihosocijalne posledice na svaku žrtvu, ali su osobe sa invaliditetom posebno ugrožene jer nasilje može pogoršati njihovo zdravstveno stanje u izvesnim slučajevima. Umesto zaključka i sumiranja stavova iznetih u radu, ostaje apel da se proučavanju nasilja nad osobama sa invaliditetom pristupi na sistemski način jer se upravo u ovoj oblasti najviše uočava značaj naučnih istraživanja i stručnjaka svih oblasti koji svakodnevno rade sa osobama sa invaliditetom i za njihovu dobrobit (Mirić, Vasiljević-Prodanović, 2018: 56).

Sveobuhvatno sagledavanje problema nasilja kroz multidisciplinarni pristup može doprineti stvaranju podsticajne klime za suzbijanje nasilja i osnaživanju ranjivih kategorija. Nizom preporuka iznetih u radu, motivisali bi se svi društveni akteri da aktivno doprinesu stvaranju pravednog i poželjnog životnog okruženja, dok bi se, sa druge strane, osnažile osobe sa invaliditetom i oslobodile straha od prijavljivanja nasilja. Sumarno, proučavanju nasilja nad osobama sa invaliditetom treba pristupiti holistički. Kriminološki pristup nasilju nad osobama sa invaliditetom omogućava da se ono sagleda kroz prizmu pojavnih oblika i uzroka, a sociološki omogućava da se ova pojava sagleda u širem društvenom kontekstu.

Smatramo da je izneti eklektički, kriminološko-sociološki pristup nasilju nad osobama sa invaliditetom dovoljno sveobuhvatan da može sagledati sve njegove aspekte i predstavljati solidnu osnovu

za dalja istraživanja u ovoj oblasti (Mirić, Nikolajević, 2021: 118-119, Mirić, 2023:56-58). Prevencija viktimizacije osoba sa invaliditetom putem nasilja je veoma složen društveni zadatak koji predstavlja veliki izazov, kako za stručnu i naučnu javnost, akademsku zajednicu, tako i za društvo u celini.

Umesto zaključka

Nasilje nad osobama sa invaliditetom je zaseban kriminološki i viktimološki fenomen. Slučajevi nasilja nad osobama sa invaliditetom najčešće su deo porodičnog nasilja, ali i nasilja u institucijama socijalne zaštite, o kojima se najčešće saznaje iz medija. Nasilje ostavlja ozbiljne posledice na svaku žrtvu, ali su osobe sa invaliditetom posebno ugrožene jer ono može dovesti u nekim slučajevima do pogoršanja zdravstvenog stanja osoba sa invaliditetom. Umesto zaključka i sumiranja stavova iznetih u radu, ostaje naš apel da se proučavanju nasilja nad osobama sa invaliditetom pristupi na sistemski način jer se upravo u ovoj oblasti najviše uočava značaj naučnih istraživanja i stručnjaka svih oblasti koji svakodnevno rade sa osobama sa invaliditetom i za njihovu dobrobit. Bez suzbijanja viktimizacije osoba sa invaliditetom, ne može se govoriti o istinski inkluzivnom društvu. Preduslov inkluzije osoba sa invaliditetom u savremeno društvo je njihova bezbednost i sigurnost.

Suzbijanje viktimizacije osoba sa invaliditetom, naročito one koja za posledicu ima nasilje predstavlja izazovan i težak zadatak za praktičare koji se ovim pitanjem bave u svom svakodnevnom radu, naučnu i akademsku zajednicu koja treba da osmisli nove i

unapredi postojeće načine za istraživanje i praćenje ove negativne društvene pojave, ali i društvo u celini. Jedino se sinergijskim delovanjem svih društvenih činilaca može stvoriti društvo koje je zaista inkluzivno i pravedno.

Literatura

Mirić, F. , Nikolajević, A. (2021) Violence against Persons with Disabilities: The “Dark Number” of Crime, Facta universitatis: Series Law and Politics, Vol. 19, No. 2, pp. 111-120.

Васиљевић-Продановић, Д., Марков, З., Којић, М. (2010) Особе са инвалидитетом у Србији кроз призму европских изазова и интеграција. У: Ђ. Ђурић, (ур.) *Друштвени изазови европских интеграција: Србија и упоредна искуства, део 2*. Зборник радова са међународног научног скупа, Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије, стр. 53-69.

Васиљевић-Продановић, Д., Стојковић, И. (2012) Законски оквир и практичне импликације примене инклузије у образовању. У: И. Чутура (ур.) *Школа као чинилац развоја националног и културног идентитета и проевропских вредности: образовање и васпитање - традиција и вредности*. Јагодина: Факултет педагошких наука у Јагодини, стр. 281-291.

Milić Babić, M. (2009) Nasilje i osobe sa invaliditetom, *Ljetopis socijalnog rada*, god. 16, br. 3, str. 595-614.

Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В. and Костић, М. (2009) *Криминологија*, Пеликан принт.

Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В. and Костић, М. (2012) *Криминологија*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу.

Костић, М. (2010) *Виктимитет старих људи*, Ниш: Правни факултет универзитета у Нишу, Центар за публикације, Издавачко предузеће "Социјална мисао", Београд.

Марковић, М. (2014) *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године у Републици Србији-особе са инвалидитетом у Србији*, Београд: Републички завод за статистику, http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Invaliditet.pdf

Мирић (2023) Кривичноправна заштита особа са инвалидитетом у Републици Србији, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Мирић, Ф., Васиљевић-Продановић, Д.- (2018) Друштвени одговор на насиље над особама са инвалидитетом', у: Мацановић, Н. (ур.) Не насиљу-јединствен друштвени одговор, Бања Лука: Центар модерних знања.

Мирић, Ф. (2015а) Идеолошки оквир страдања особа са инвалидитетом у Другом светском рату, *Пешчаник*, год. 13, бр. 13, стр 114-121.

Мирић, Ф. (2015б) Језик инвалидности као фактор дискриминације особа са инвалидитетом, *Темида*, год.18, стр 111-126.

Петровић, Ј. (2012) Преглед односа друштва према особама са инвалидитетом кроз историју, *Теме*, год. 36, бр. 2, стр 865-886.

Татић, Д. (2006) *Увод у Међународну конвенцију о правима особа са инвалидитетом*, Београд: Центар за самостални живот инвалида Србије.

Чанак, М. (2017) *Спречавање насиља над женама са инвалидитетом у резиденцијалним установама*, http://portaloinvalidnosti.net/2017/07/sprecavanje-nasilja-nad-zenama-sa-invaliditetom-u-rezidencijalnim-ustanovama/

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 36/2010.

Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024 i 63/2026.